

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 1
Segona part. Capítols 1-5

El front és a tocar

Intuíem que Sarinyena no devia haver preparat cap mena de recepció per a aquell grup tocatardà i els visitants nocturns no ens equivocàvem pas. Arribàvem al poble a quarts de tres de la matinada i el fet de no haver agençat un comitè de recepció per als futurs combatents no vol dir pas que no en tinguessin un altre de ben organitzat per a les mercaderies. De cara als embalums, a les caixes, als bocois i a les llaunes sortia gent de pertot arreu, tanta com calia i probablement amb un cert escreix, o potser solament era manca de coordinació entre els receptors, però la cosa certa era que s'atropellaven llastimosament els que anaven de buit als vagons i els que en sortien carregats, com si a la corrua d'un formiguer li haguessin segrestat les capitanes. I, pel que feia a nosaltres, ningú no posseïa ni la més lleu informació. L'única pista aconseguida —i dita ben malagradosamente— assegurava que les sessions del Comitè eren a l'Ajuntament, el qual, lògicament, a aquella hora romania tancat. L'Alvargonzález va preguntar al noi que ens ho deia (que feia tot l'efecte d'estar més neguitejat per unes paperines que li relliscaven que no pas per la interpel·lació plena de sorna del desconegut), si sabia si els del Comitè es llevarien en el cas que arribessin els feixistes i el noi va quedar amb els ulls esbatanats, del tot indiferent a les paperines que ja havien anat a parar a terra, i va preguntar:

—Què vols dir? Que vénen els feixistes? Com ho saps?

Un xicot que ens acompanyava des de Barcelona —i que tot el camí havia romàs silenciós—, a Sarinyena vam saber que era el cap de la nostra expedició. Duia un llibre amb coberta de paper de diari i un feix de periòdics i mai no va parar de llegir-los, aliè a tot allò que s'esdevenia en el vagó mateix i al defora. Però ara, a Sarinyena, s'havia metamorfosat i d'aquell saturn Jaume Saludes n'havia sortit un emperador capdavanter malgrat que, segons que ens va dir més tard, mai no havia estat a Sarinyena. Ni tan

sols a Lleida, havia afegit. Tenia l'encàrrec de trobar uns companys del PSUC que es farien càrrec de nosaltres i l'única pista que posseïa era un cafè de la plaça, a l'encarregat del qual havia de demanar que ens posés en contacte amb un català, el company Morgades. Però quasi no caldria aclarir que el cafè també era tancat.

En una casa d'un carreró gairebé als afores del poble hi havia uns homes que emmagatzemaven algunes de les caixes que nosaltres havíem portat (més tard vam saber que eren de tabac) i vam escoltar per primera vegada en les nostres vides una paraula màgica: paridora, eterna resposta a la nostra pregunta d'on podríem anar a dormir. Paridora era el mot clau, el sant i senya. Nosaltres, la majoria nois de ciutat i de pis, ignoràvem que una de les característiques del camp són aquestes rudimentàries construccions dites paridores, fetes, com el nom ja defineix prou clarament, per estatjar les femelles del bestiar a punt de deslliurar. Ignoràvem si allò era una peculiaritat del camp aragonès i a alguns ens feia l'efecte que a casa nostra les cabres, les vaques i les egües parien als estables i no pas en barraques especials edificades als afores dels poblats. Jo recordava aquella història d'un poeta nostre —contada i recontada a l'Ateneu—, que havia anat a muntanya a escriure en l'aïllament d'una masia i que havia tornat a Barcelona furiós, perquè els pagesos s'havien posat a cridar com folls, a les quatre de la matinada, que la vaca havia vedellat. Parany de la fonètica nostrada, ell havia entès «badallat» en comptes de «vedellat». I deia:

—Tot aquell mullader perquè el cony de vaca havia fet un badall!
Si arriba a esternudar o a tossir, allò s'enfonsa!

Les paridores ens feien recordar l'anècdota i ens enriolàvem, tant a compte de la ignorància del poeta com de la nostra mateixa. I aviat n'aprendríem les qualitats i ens avesariem a aquells primitius bastiments de murs de pedra arrengrada i

generalment sense unió de ciment, amb un sostre en esquena d'ase fet amb teules damunt troncs no desbastats i amb una única porta i sense cap finestra. Havíem de viure en paridores durant una increïble temporada i acabaríem estimant llurs jaços de palla pudent, el capçal de pedra i l'inevitable armari-servatresors, fet amb una caixa de pots de llet condensada, que aleshores eren de fusta, i que mai no desemparàvem.

—Fins que la mort ens separi —que diuen en els casaments de les pel·lícules.

Enllà, cap a l'altra riba de la Laguna (no devia fer pas més de dos quilòmetres d'amplada per tres de llargada), vam trobar alguns d'aquests barraculls deshabitats. En tots hi havia el gruixut tou de palla i de fems que ara us deia, amb l'espessor de mosques i mosquits que pertocava, i als quals tan aviat ens havíem d'avesar. Gairebé tots ens vam servir de les motxilles o les bosses de costat com a coixí, però n'hi va haver que van preferir amb fraresc esperit de mortificació el roc o el tronc d'arbre, i vam dormir de debò, potser deu o dotze hores seguides, sense cap mena d'àpat ni somnífer, ni haver conegut el benamat connacional Morgades, l'ignorat àngel tutelar.

Ens vam despertar quan el sol ja declinava. Era una hora excel·lent per a banyar-nos, ensabonar-nos i alliberar-nos de l'arrapada pudor de fems, i els quaranta que integràvem el grup ens vam despullar i vam xipollejar en una aigua que en aquella claror morent semblava cristal·lina.

Vam anar al cafè i en Saludes va preguntar pel nostre guia Morgades, però, segons que semblava, havia anat a Tardienta feia uns quants dies i encara no havia tornat. O sigui que estàvem a l'escapça en tots els sentits. L'home del cafè ens va aconsellar que anéssim a la Casa de la Vila a parlar amb algun responsable del Comitè per tal de demanar-li ajut, però quan va saber que no érem confederats l'escepticisme li va fer arrufar el

nas. Va fer el suggeriment que ell mateix ens podia servir una mena de dinar-sopar i que, ben entès, fóra pagant. Es va fer enrera quan va saber que tots plegats érem trenta-vuit i ens va dir que no podia atendre tanta gent perquè menaven la cuina entre ell i la seva dona i que no podrien donar l'abast i que —allò encara comptava més— tampoc no tenia prou menjar per a aquella gernació. Va dir que ens repartíssim entre la fonda i els altres dos cafès i que ells, l'Eduardo i la seva dona Mercedes, eren en condicions de servir un màxim de cinc o sis persones.

No tenia cap mena de sentit anar a demanar res al Comitè i com que el cafeter havia parlat d'una mitjana de sis o set pessetes per persona, ens vam repartir tal com ens deia entre la fonda i els altres cafès. La gana que portàvem hi contribuïa, evidentment, però el fet és que ens van servir a la regalada truites o ous ferrats, un pa sensacional, un vi negre que es podia untar en les llesques de pa com si fos mantega i ametlles torrades i panses i nous. I cafè autèntic, al qual ens vam abraonar amb frenesia i que assaboríem goludament tassa rere tassa. Amb l'Enric Solà i en Julián Alvargonzález, més un veí de Sarinyena sorrut fins a l'hermetisme, el senyor Pablo García, vam jugar al dòmino en una taula de marbre, amb unes fitxes a les quals la llarga batalla de llur existència havia donat una curiosa forma ovalada. L'Alvargonzález i jo vam fer parella contra els altres dos i els vam administrar una lliçó ferotge que ens assegurava quatre o cinc dies de dinars i sopars. En Solà ho agafava divertidament i encara l'enriolava més la llista de reconvencions i la progressiva indignació del senyor Pablo que, segons que ens havia dit en començar, era el terror del dòmino en tot Sarinyena. Quan ja feia unes hores que jugàvem, don Pablo ja no acceptava que en Julián i jo ho féssim millor que no pas ells i deia que perdia perquè jugava contra tres, els dos adversaris i el company. Assegurava sense embuts que en Solà era una pepa i el mateix Solà compartia l'asseveració trencant-se de riure. He conegut molts altres senyors que es diguessin Pablo García, però sempre m'he recordat del de Sarinyena per un detall pintoresc: ja he dit

que més aviat era una persona taciturna, però sovintejava l'única expressió de «mama, pupa!» cada cop que escanyava —o li escanyàvem— un doble, peces per a les quals tenia una mena de terror supersticiós. El tal «mama, pupa!» venia d'una caricatura que havia publicat un setmanari humorístic espanyol, en la qual un nen amb una mà seccionada ensenyava el monyó sangonant a la seva mare i li deia allò del «mama, pupa!» A partir d'aleshores, cada cop que hem jugat al dòmino i ha passat aquella cosa tan comuna de no donar oportunitat de desfer-se d'un doble gros a aquella persona que has sospitat que el duu, quan el fet ha estat gloriosament consumat hem exclamat:

—«Mama, pupa,» que deia don Pablo!

(En el «Satrústegui», el vaixell que ens retornava d'Amèrica a la darrereria de l'any 1965, jugàvem al dòmino al bar de popa. Formava part del nostre grup un voluminós madrileny, molt propens a la rialla, que havia estat exiliat a Colòmbia, i també exclamava aquells dos mots en la mateixa circumstància del joc i, fatalment, em va menar a un llunyà vespre a Sarinyena.)

Vam tornar a dormir a les paridores i l'endemà ens vam banyar a la Laguna al matí; la nostra nuesa va escandalitzar unes senyores que havien baixat a rentar roba i vaig recrear aquella escena, al cap de molts anys i amb una pila de variants, quan en el meu «Paraules d'Opton el Vell» narrava l'encontre dels asteques amb les gallegues. Vam entrar a les paridores i en vam sortir malforjats, mig tapats amb tovalloles, tabards, calçotets o samarretes, i vam donar munts de roba bruta a aquelles dones per a les quals no teníem secrets, i van fer una autèntica filigrana d'artesanía en el rentat enèrgic i en l'estesa de les peces xopes damunt els matolls, i la grossa feina va ser nostra per tal d'aconseguir que acceptessin una ínfima retribució econòmica, la qual cosa vam assolir amenaçant-les que si no ens volien cobrar res ja mai més no els podríem demanar que ens rentessin ni un mocador.

Vam anar al poble a esmorzar i en Solà i jo ens delíem per una tassa de cafè ben fort, malgrat que l'Enric va matissar que ell no aspirava a una tassa sinó a una gibrelleta plena fins al capdamunt. L'Eduardo ens va servir bols, que eren un digne entremig entre tassa i orinal.

Mentrestant en Jaume Saludes havia anat a fer gestions. Quan va tornar ja havia parlat amb en Morgades i duia un munt d'informació essencial. Pertanyíem a la Columna Del Barrio-Trueba (el nom del meu amic Àngel Estivill ja no hi figurava) i ens destinaven al Regiment d'Aragó número 2, que combatia a la serra d'Alcubierre i que tenia el quarter general a Robres, un poble al peu de la serra a uns trenta quilòmetres a l'oest de Sarinyena. Ja hi hauríem hagut de ser un parell de dies abans: havien fet venir un camió a recollir-nos al baixador de Sarinyena, ens havia esperat un dia sencer i havia retornat de buit a la seva base. Ara calia que immediatament ens poséssim en camí. En Morgades havia anat a Grafién per veure si podia parlar amb en Del Barrio o en Trueba; la comunicació amb Robres era impossible puix que encara no hi havia enllaç telefònic. En resum, havíem d'emprendre la marxa cap a Robres a peu i de seguida. Calia que anéssim a les paridores, recollíssim les nostres quatre cosetes —tant de bo que la nostra roba estesa al sol ja s'hagués eixugat!— i comencéssim a caminar sense torbar-nos. El camarada de Sarinyena amb el qual havia parlat, substituït d'en Morgades, en aquell moment aplegava vitualles per a nosaltres i tenia la certesa de reeixir amb el Comitè local i obtenir prou provisions per al nostre trajecte de Sarinyena a Robres. Recolliríem l'avituallament de passada, quan ja ens poséssim en marxa.

En Saludes duia, apuntat en un full de paper, un esquemàtic itinerari del qual ara, posat a escriure aquestes ratlles, solament recordava els noms de Lalueza i Poleñino i he pogut reconstruir acuradament sobre un mapa de l'entitat cartogràfica de l'exèrcit, fet a la mateixa escala dels de l'«Instituto Geográfico» que

nosaltres empràvem durant la guerra, que era la d'1:50 000, i també amb vint metres d'equidistància entre les corbes a nivell.

Havíem de fer els disset quilòmetres que hi ha entre Sarinyena i Poleriño, que era un xic de marrada, a canvi de la seguretat de trobar en aquest darrer poble lloc per a dormir, car hi havia moltes paridores i, també, diverses cases buides puix que els pobletans havien estat evacuats. De Poleriño havíem d'anar a la Balsa del Vedado i faríem drecera —uns sis quilòmetres— si agafàvem el barranc d'Otín, però era mal camí, sense senyalització, i fàcilment perdedor. Vuit quilòmetres més endavant trobaríem Montesusín i, encara un parell més i ja hauríem arribat a la carretera que venia del nord, de Grañén. Trencaríem cap a l'esquerra i sis quilòmetres més endavant ja fórem a Robres, on trobaríem el comandant Enrique Oubiña Fernández Cid, que era el cap del Regiment d'Aragó número 2 de la Columna Del Barrio-Trueba, també dita Columna Carles Marx, ja instal·lada per aquells verals des de començaments de setembre d'aquell any de 1936, on havia fet contacte amb les forces militars sollevades contra la República.

Vaig conèixer, és clar, els comandants Luis Trueba Mirones i José Del Barrio Navarra, i el comissari d'aquest darrer, «Matas» de pseudònim, però això va ser algun temps més tard que prou que hauré de recensionar quan sigui hora.

Érem quaranta-cinc persones les que fèiem plegades el trajecte Sarinyena-Robres, els que veníem de Barcelona més els que se'ns havien agregat al poble on ens havia deixar el tren. El nostre comandant, ara sí en tots els aspectes, era en Jaume Saludes. No tenia cap títol ni cap càrrec militar. Era únicament un membre del partit, com tots nosaltres, nomenat «camarada responsable». Aleshores el mot encara anava acompanyat d'una certa aurèola, però posteriorment havia anat deteriorant-se —de mica en mica, gairebé insensiblement— i havia acabat essent un factor d'hilaritat: havíem sofert massa irresponsabilitats derivades

d'actuacions de «camarades responsables» i el qualificatiu s'havia tenyit de comicitat, exactament com s'havia esdevingut amb els confederats quan esmentaven els comitès de què fos: tots feien riure prou. És inevitable que, al cap de tants anys, em preguntí reiteradament si eren de debò riallades allò que suscitaven.

Pròpiament la incorporació

La incorporació efectiva, parlant amb justícia, va ser a Robres, al peu de la serra d'Alcubierre. El comandament del Regiment d'Aragó número 2 tenia com a quarter general el local de l'escola, al costat d'un Ajuntament que a hores d'ara ja no ajuntava res. Robres era un petit poble que mai no havia arribat al nombre de mil habitants, plantat a l'aiguavés d'una serra esquerra, i la guerra, sobtadament, l'havia situat darrera mateix de la primera línia de combat. Aquella bona gent aragonesa, arrapada ferotgement a la seva terra, havia hagut d'evacuar llur raó d'ésser. El camí de muntanya que abans menava a les vinyes ara duia al front; el camp on havien pasturat les vaques avui era un laberint de trinxeres i camins coberts; la paridora de Don Gil actualment estatjava una centraleta telefònica (¿qui s'hauria atrevit a parlar de telèfons a Robres abans del 1936?) i en l'altra de l'Abuelo Rubio hi havia un servei mèdic d'urgència, també cosa insòlita en aquells topants. Els bons veïns de Robres, que quan havien viatjat molt havien anat fins a Saragossa i allò havia nodrit centenars d'inacabables converses com no ho hauria assolit un viatge a les Samoa, avui arrossegaven un imprevisible vagareig que sacsejava d'ací d'allà llur sedentarisme habitual, en la inútil recerca d'una terra que fes de substitut d'aquella altra insubstituïble.

En Jaume Saludes va pujar a les oficines i va parlar durant molta

estona amb el comandant Oubiña —al qual tothom deia Ubinya— i quan va baixar va dir als seus quaranta-quatre no subordinats sinó seguidors que quedàvem incorporats a la Quarta Companyia del Tercer Batalló i que amb nosaltres «la unitat altra vegada era completa», amb els cent dotze homes corresponents. La comandaven l'oficial Enric Enrich i el comissari Rafael Morales, ambdós catalans i força trempats, amb els quals l'Oubiña tenia la certesa que ens faríem molt amics. El comandament havia fet que en Saludes li deixés la llista sencera dels seus expedicionaris, els quaranta-cinc nou arribats. Era una relació completa, amb totes les nostres dades personals. El document faria el seu curs i fóra examinat per l'Oubiña.

Periodista i dibuixant

En la relació de les persones que arribàvem a Mèxic lliurada pel SERE a les autoritats mexicanes, jo hi figurava amb la doble professió de periodista i dibuixant. Mai no havia atorgat cap mena d'importància al senyal d'identificació, però allò havia de tenir unes repercussions i unes conseqüències imprevisibles.

A Veracruz havia arribat, procedent del nord del país, un general autòcton, don Damián Hernández, amb l'única missió d'endur-se'n a Saltillo —«el» Saltillo, diuen els puristes—, capital de l'estat de Coahuila, els nouvinguts que li fessin peça, que fossin interessants de cara al desenvolupament d'aquell remot estat, delerós de sortir de l'endarreriment al qual l'havien menat el caciquisme, l'explotació forassenyada dels seus béns naturals i l'entronització d'alguns dels seus líders revolucionaris. La Secretaria de Relacions Exteriors —el ministeri, doncs— li havia fet a mans una còpia de la llista i mon general Hernández havia organitzat el seu safari a Veracruz. En aquella llista que havia examinat el seduïa una persona que deia que feia dos oficis: jo,

la persona, i professions les meves.

Mentre el SERE —«Servicio de Evacuación de Republicanos Españoles»— de l'ala negrinista del PCE (també hi havia la JARE, «Junta de Auxilio a Republicanos Españoles», del Partit Socialista)— tenia cura de nosaltres i, d'acord amb el govern mexicà, ens cercava feina i acolliment, romaníem a Veracruz. Ens havien instal·lat en dos enormes docs del port, plens de catres de campanya tots iguals, acuradament arrengrerats, i un pertanyia a les dones i els infants i l'altre era per als homes i damunt de cada jaç hi havia una flassada prima i un coixí de borra, mesura amb escreix d'eficàcia al pic de l'estiu i en aquella latitud subtropical. Un antic vapor de la Transatlàntica, matriculat a Barcelona, el «Manuel Arnús», ja havia fet atots i es podia lentament en un dels molls més arraconats del port. Mai no haurien pogut engegar les calderes, prou que es veia, però n'havien aprofitat els menjadors i les cuines, i a bord de la desferra servien els nostres àpats.

I un bon dia per totes les parets dels docs, interiors i exteriors, i pels més imprevisibles racons del «Manuel Arnús», van aparèixer enganxades mitges quartilles mecanografiades en les quals el general Hernández exigia la meva presència a l'Hotel Diligencias. Hom demanava que em presentés al «Ciudadano General Don Damián Hernández, recámaras 202 a 206 del Hotel Diligencias de esta H. Ciudad de Veracruz», per a un afer «del mayor interés para la persona requerida». Cautelós i malfiat —havíem escoltat tantes llegendes respecte a Mèxic!— vaig decidir que el meu general ja s'hi faria repicar: abans m'havia d'informar de qui era i què cony volia, no admès allò tan vague «del meu major interès». Aviat vaig trobar companys del vaixell que havien parlat amb gent assabentada. Alguns qualificaven d'insensat que encara no m'hi hagués presentat i em feien culpable de grossa descortesia respecte al país acollidor, la qual cosa tenia tot l'aire de ser certa. D'altres em feien veure el meu perjudici tan ple de lleugeresa i algú, fins i tot, va deixar anar el mot cangueli. No cal dir que per a

aquella minúscula colònia que érem nosaltres, el requeriment al qual havia estat donada tanta difusió impressionava molt. Vaig demanar consell a un dels dirigents de l'entitat noliejadora del vaixell que ens havia dut a Mèxic i em va dir, taxativament, que havia d'anar a veure immediatament el general, i que podia estar segur que ni se'm menjaria ni em faria afusellar, dues menes de temors que, certament, encara no m'havien passat pel cap. Més tard vaig topar amb un noi d'Arenys que l'havia vist a la terrassa del Diligencias i me'l va descriure com un Pancho Villa tòpic de pel·lícula. I quan els paperets que exigien la meva presència ja eren de color vermell i anunciaven que em donaven un termini de vint-i-quatre hores per presentar-me al general i que, si no ho feia, la policia rebria ordre de recerca i captura, vaig decidir que així, a les bones, ja no tenia cap excusa sòlida, i me n'hi vaig anar. Hi havia un antedespatx amb tres funcionaris, cadascun amb la seva màquina d'escriure, i els vaig dir que volia veure el general Hernández o, més ben dit, que semblava que era el general Hernández qui em volia veure. M'havia adreçat a un dels mecanògrafs i quan em va preguntar el nom i vaig respondre va obrir els braços en creu, va mirar el sostre com si cerqués l'Altíssim i va exclamar:

—«¡Vaya por Dios!»

Se'n va anar a parlar amb el general i de seguida em van fer passar al seu despatx. Era, realment, un personatge de pel·lícula, la representació estereotipada del bo amb aspecte de malvat. L'home, és clar, se sabia de cor aquella projecció seva i es delectava representant-la. He de donar la culpa a la inconsciència del fet de no haver-me adonat que allò no era cap joc, de creure que podia acarar frívolament la situació. M'equivocava jutjant per les aparences filtrades pel sedàs tòpic. Assegut darrera la taula, cofat amb l'enorme barret —amb la calor que feia a Veracruz!—, amb el pit encreuat per la doble canana plena de bales del nou llarg i un enorme i pudent cigar entre les dents i sota el bigoti llegendari, el general no solament

no em va fer ni el més lleu gest amistós —a sant de què l'hauria hagut de fer?— sinó ni tan sols l'elemental gest d'invitar-me a seure. Vaig restar dempeus davant seu mentre l'home s'esplaiava amb una enorme rastellera d'improperis, dels quals no comprenia gaire cosa més que un vint per cent i pel to en què eren proferits en deduïa l'abast: la petita proporció entesa m'alliberava de la feina —baldera, d'altra banda— de sentir-me ofès. I menystenia, en aquell joc inconscient, que l'ofès de debò era ell i que si volia jugar al gat i la rata, posseïa tots els elements i els tenia completament al seu abast. Entre les poques coses que vaig entendre hi havia el concepte immanent que insultar l'exèrcit a Mèxic era un greuge contra tot el poble i que jo no havia sabut correspondre, amb la meva actitud rebel, a la gentilesa del país que ens acollia sense reserves. Finalment vam anar a parar al fons de la qüestió: el govern de l'honorable estat de Coahuila havia pres el determini de fer-lo anar a Veracruz amb l'encàrrec de triar els nouvinguts la presència dels quals pogués interessar a l'estat que representava; que entre altres projectes hi havia el de fer un diari que recollís el pensament governamental i impulsés l'agricultura i la indústria de Coahuila i que, finalment, el meu doble ofici de dibuixant i periodista em feia idoni per al nou periòdic puix que amb un tret matava dos pardals (m'ho va dir literalment, si bé «pajaros» en comptes de pardals). Com que ara semblava que havia assuajat el to, em vaig veure amb cor de dir-li que jo encara no havia decidit què faria a Mèxic però que, en principi, el meu desig era establir-me a la capital. I que, d'altra banda, jo no entenia ni una paraula respecte a explotacions industrials, estratègia ni política governamental, fets que, amb tota evidència, m'incapacitaven per a aquella tasca que mon general m'honorava oferint-me. Havia d'haver entès des d'un bell principi que el morro del general era dels de tipus fort i que perdria el temps mentre fes servir arguments poc sòlids i que a la vegada no ofenguessin aquella seva susceptibilitat tan cutània. Totes les argumentacions que havia fet servir fins aleshores, l'home les havia triturades d'una a una amb una facilitat incontestable. Quan li vaig dir que jo no viatjava sol, sinó

amb el meu pare i dos germans, em va preguntar de què feien tots plegats. El meu pare, escriptor i impressor? El nomenava director general de la impremta del diari! Que la Rosa no sabia escriure a màquina? No hi feia res: n'aprendria! Que l'Arcadi era tuberculós? «¡En Saltillo se cura!» (i va ser veritat). Vaig inventar cosins en qualitats d'obstacle i ni en Lluís Bota i Villa ni en Joan Rossinyol i Soler mai no m'ho van perdonar: també ells van quedar contractats «sur le coup», un com a periodista d'aquell diari nonat i l'altre com a director general del Servei Municipal d'Obres Públiques de la ciutat de Saltillo, Coah. L'home em desarmava progressivament i va assecar la meva imaginació. Vaig deixar caure els braços esmaperdut i don Damián va concloure:

—«Pos ya'stuvo que toditos jalan parejo conmigo! Me los llevo p'a Saltillo!»

Un dels mecanògrafs va fer la relació completa de la notablement ampliada nòmina de l'estat de Coahuila i em va dir que ja m'avisarien per a la marxa cap a la capital al nord del país i que ens preparéssim tots plegats, puix que podia ser perfectament l'endemà mateix.

La meva informació respecte a l'entrevista amb el general i, sobretot, els seus resultats, no van agradar a cap dels afectats. Vaig contrariar fortament l'ànim del gironí Bota i del rubinenc Rossinyol («soldat ras retirat», que deia ell) i, no cal dir, el del meu pare i els germans. I així va ser com de Veracruz, Ver. vam anar cap a Saltillo, Coah.; al Districte Federal, entrellucat de passada, vam canviar d'estació de ferrocarril: de la de San Lázaro per on arribàvem —trens de via estreta— a la de Buenavista, de via ampla. Ens van encaixonar en un vagó sinistre dins el qual anàvem a fer un viatge de mil quilòmetres llargs sense que els nouvinguts duguéssim res a l'estómac ni a les butxaques, ni un trist acompte dels formidables fitxatges. I al general Hernández —ves com són les coses!— ja no el vam

reveure mai més.

Era un tren que duia merda a la sabata —o potser al tènder, perquè no sé on la traginen els trens—. Entre els pobles d'Atotonilco Tula i Huehuetoca —l'acabàvem de passar— van sortir de la via els tres darrers vagons del comboi i el maquinista se'n va adonar quan ja feia mig quilòmetre que els cotxes fora de mare esbotzaven rails i travesses i els passatgers ja havien arrencat els dispositius d'alarma a còpia de fer-hi contraccions gimnàstiques. (Hi ha coses que, de tant formidables com són, no cal ni exagerar-les!) L'home va frenar la diabòlica escapada de decibels acústics i aleshores uns ferroviaris se'n van anar a peu, via enllà, cap a Huehuetoca, per tal d'aconseguir socors.

Érem en un paratge desolat, un aterridor despoblat que ens rodejava amb monstruoses i amenaçadores cactàcies fins a un horitzó sense límits, amb la fuetada seca de la via del tren procedent d'un infinit i que es perdia en el del cantó oposat. Devien ser les nou o les deu del matí i, això no obstant, feia una calor de meridià, com si el sol ja fos al zenit. Vam baixar dels vagons per tal d'estirar les cames, observar les dimensions del desastre i alegrar-nos pel fet venturós de no haver sofert cap desgràcia personal. Contemplàvem l'enorme esvoranc que els vagons descarrilats havien obert entre les vies, migpartint les travesses i separant els rails; els vagons accidentats romanien inclinats en un perillós leri-leri i els passatgers esgarrifats i prodigiosament il·lesos ja n'havien baixat i ja eren barrejats amb la resta de viatgers, tots apinyats en l'escarransida franja d'ombra que feia el tren.

Gairebé sense adonar-nos-en, en una exhalació que hauríem trobat acceptable en una pel·lícula de René Clair, va brollar del no-res un mercat, un densíssim «tianguis», en aquell desert inhòspit. Com si haguessin sortit de sota les pedres o del cor de les atzavares van comparèixer dotzenes de persones que plantaven uns fràgils taulells i els resguardaven amb veles de tela

blanca, amb una creu de canya com un estel per tal de mantenir-les teses, i es posaven a vendre tota mena de mengies — increïble i inesperat contacte amb un repertori infinit— o begudes, aigües de colors vius que duïen en grossos pots de vidre en forma de bóta i que havien traguinat ases i cavalls que ara miraven de pasturar en l'ermot.

El quart de segle llarg que vaig viure a Mèxic fa que ara pugui parlar de «tacos», «pambazos», «memelas», «gorditas», «enchiladas», «morelianas», «charamuscas», «atote» i «pulque», més tota la immensitat de formes, mesures, colors i noms dels panets dolços, que empal·lideixen el nostre minso repertori de xuixos i croissants: «conchas», «chilindrinas», «cuernos», «orejas», «ojos de Pancha», «banderillas», «cocolos», «moños», «piedras», «tabiques» més tots els que oblidat. I encara amb l'enorme varietat de «jugos» que ara acolorien vivament el desert immens. Noms apresos en aquella ocasió de fortuna i que hauríem arraconat indefectiblement, com ho farà el meu lector que mai no hagi estat a Mèxic, un país posseïdor d'eterna capacitat de sorpresa, tan incommensurable com la seva condició d'inexplorat, tothora ple d'àrees insospitadament verges. Al cap de set o vuit hores va arribar un vagó-plataforma amb grua que empenyia una locomotora, la qual duïa afegit al tèneder un vagó de caixa, amb els homes i les eines que calien. Es van deturar, naturalment, mig quilòmetre lluny, on començava el desastre de la via trencada i allí van iniciar la seva feina. Complicadíssima. Car quan la grua ja va arribar al darrer vagó dels tres que havien descarrilat i el va plantar treballosament damunt els rails acabats d'arranjar, el van enganxar al vagó-grua i se'l va haver d'endur cap a Huehuetoca, el va deixar a la doble via de l'estació i va tornar la màquina amb la plataforma-grua per tal de repetir l'operació dues vegades més. I l'endemà — autènticament: ja tornava a ésser de dia— va fer victoriosa aparició la locomotora, que ara empenyia els tres vagons que havien volgut treballar pel seu compte, ja reduïts al capteniment assenyat. I finalment, van refer el comboi original.

I tan de pressa com s'havia muntat, quan encara no tots els passatgers havíem pujat als nostres vagons, el prodigiós «tianguis» ja havia desaparegut i solament en quedava el rastre dels taps corona, les ampolles buides i els gossos optimistes, que cercaven quelcom entre les deixalles.

Probablement la paralització d'un tram de via havia ocasionat grossos contratemps d'horari també dels altres trens. Potser Ferronales havia de donar preferència a endarreriments pitjors: el fet va ser que, arribats a Sant Luis Potosí, capital de l'estat homònim, vam romandre cinc o sis hores en una via morta. El pare es moria de gana: havia provat de menjar un «taco de carnitas» i havia escopit ferotgement el petit mos, incapaç de resistir el bitxo incendiari d'aquelles latituds. Havia emprès una involuntària vaga de la fam i de sobte, entre la multitud autòctona que recorria l'andana i ens ofería els articles més insòlits, el meu pare va sentir una veu esperançadora:

—«¡Ay, qué aceitunas!» —No sentiu? Olives! Almenys menjarem alguna cosa civilitzada! —va cridar el venedor i va gesticular fins que el vam tenir al peu de la finestrella. Duia una gran panera plena de rajoles de color de terra fosc, embolicades amb paper de cel·lofana. En vam comprar dues o tres. El subconscient, disfressat de gana, va fer de les seves amb el meu pare, perquè de seguida es va adonar que allò no semblaven olives i malgrat el pressentiment, va dir:

—Es veu que són olives negres i aquí les venen premsades. Em sembla que ens haurem d'acostumar a moltes coses ben estranyes!

Va pelar un angle de la pastilla, la va ensumar desconfiat i no gens convençut hi va clavar un mos, el qual va sortir immediatament disparat amb força, com les «carnitas» d'abans, entre una curiosa barreja d'interjeccions, planys i paròdies d'aquell imaginari «¡Ay, qué aceitunas!». Perquè el bon home de

l'estació de Sant Luis Potosí no enganyava pas ningú: ell cridava «Hay queso é tuna!», una singularitat «huasteca»: formatge de figa de moro. Que, de debò, és com un codonyat, excel·lent per al meu gust, que es complau en l'agredolç.

Mancaven molts centenars de quilòmetres per arribar a Saltillo, Coah., i encara ens van passar mil peripècies més, totes derivades d'aquella meva doble condició de periodista i dibuixant. Temps hi haurà de parlar-ne.

I si tornàvem a Robres?

La Quarta Companyia del Tercer Batalló ocupava una casa de planta baixa i un pis a dues travessies de la plaça major. Hi vam conèixer la resta de companys que integraven la Unitat, seixanta-set voluntaris del PSUC —alguns de Barcelona ciutat però la majoria de comarques— més uns nois espanyols que ja s'havien resignat al fet inevitable que la llengua comuna fos el català. Comandava la Companyia un noi mataroní que es deia Enric Enrich (lloable sentit de l'humor de padrins contumaços!) i el seu comissari es deia Rafael Morales; ambdós eren companys en la vida civil i treballaven plegats en un balneari de Caldes de Montbui que amb la guerra havia tancat.

Esmorzàvem als baixos de l'escola, que era on hi havia instal·lada la cuina i l'aula buida que en dèiem el menjador, i el desdejuni habitual era l'odiós plat militar d'alumini ara ple de cafè en el qual sucàvem el xusco, el pa de munició. Més endavant vam aprendre que quan a l'esmorzar hi afegien alguna llaminadura —unes preses de xocolata, una taronja o un grapadet d'ametlles torrades— volia dir que aquell mateix dia entràvem en combat. I també aleshores ens obsequiaven amb uns generosos gots de rom. Ara se'n diu «doping».

En havent esmorzat sortíem al camp a fer la instrucció. El reglament tàctic d'infanteria, basat en principis napoleònics, en mans de l'Enric i en Rafael es convertia en quelcom imaginatiu i ricament creador. Xalàvem com uns lladres, la qual cosa palesava, una vegada més, que els esdeveniments depenen de com els prens: aquells mateixos exercicis que a nosaltres ens divertien tant, a uns altres grups els plantaven a frec de la iracúndia i mentre els practicaven deixaven pel camp un profund solc de flastomies. Jo, que sóc antimilitarista nat, mai no he comprès aquells exercicis consistents a fer avançar en rengles, desplegar-se, agenollar-se, apuntar i disparar quan l'oficial ha donat l'ordre, pràctiques que amb certesa esqueien quan hom feia aquella guerra d'infanteria en quadres tancats, precedits d'airosos ulans amb llances i estendards; però en els nostres temps tot allò ja no tenia sentit i aviat ho hauria de confirmar rotundament una comprovació feta adesiara en el mateix camp de batalla: que la immensa majoria de les vegades havíem de recórrer a un «ad libitum» increïblement desproporcionat, l'únic veritable dispositiu eficaç que et salva la vida (mentre fa perdre la d'altres), fet i fet la sola mecànica que regeix entre soldats en acció davant l'adversari. Casos que, de debò, el reglament napoleònic ni tan sols no preveu. És la mestra titulada dita realitat qui t'ensenya que si des d'una posició enemiga et fan foc de metralladora i tu tens manera d'apropar-t'hii engegar-los una granada de mà, és absurd que esperis l'autorització a través de l'encadenament jeràrquic de caporal-sergent-tinent-capità-comandant i Estat Major, i tot plegat sancionat per la veu política dels diversos comissaris. És lamentable que els antimilitaristes nats hagin de fer aquesta mena de descobriments!

La fogositat que posàvem en els exercicis ens extenuava i n'esdevenia una bella compensació l'estona que passàvem xerrant sota els arbres en les fases de repòs. Ens agrupàvem per afinitats i, gairebé sense adonar-nos-en, teixíem unes amistats que haurien d'ésser molt sòlides; aquelles que no es van malaguanyar han durat anys i més anys.

Alguna vegada fèiem els exercicis amb metralladores i apreníem, a còpia de cremades tocant el canó roent (o el refrigerador, tan ardent com el canó mateix) a servir-nos de la poderosa arma que, en aquells temps, era enormement feixuga, necessitava dos o tres servidors i s'encasquetava sovint. Les Maxim de carretó, que van arribar molt més tard, van ser un alleujament parcial, puix que no tots els terrers eren aptes per a passar-los amb rodes i massa sovint calia carregar a coll, ultra l'embalum de la màquina automàtica i la caixa de cintes i municions, la tassa de les rodes. Va quedar enregistrada amb solc indeleble la pràctica de morter que vam fer el primer dia. Les instruccions que ens volia donar l'Enric —i que en Rafael no contradeia pas— eren, això no obstant, enormement controvertides per un xicot murcià que em sembla que es deia Mario (no n'estic completament segur; solament me'n fa l'efecte) i que, segons que assegurava, havia fet el servei militar en una companyia de morters que n'havia fet un expert en el maneig d'aquella arma. L'Enric, en canvi, confessava planament que mai no n'havia vist cap abans d'aleshores, però potser un rerafons d'afany de mantenir el prestigi feia que rebutgés els suggeriments d'en Mario: ell tenia un petit manual d'instruccions i era article de fe. La discussió deteriorava el concepte d'autoritat i, al capdavant, el cap i el comissari van admetre que fos en Mario qui expliqués com funcionava l'estri, i la seguretat del seu fer, el coneixement exacte de la nomenclatura de les diverses parts, demostraven que el murcià era fiable. Ens va fer situar al voltant de l'arma —menys ningú al davant, és clar— i va escollir com a blanc una de les paridores que hi havia a uns dos-cents metres d'on érem. Pel que feia a determinar la distància a la qual teníem el nostre objectiu hi va haver un munt de discussions, tal com pertocava a un bon treball d'equip amb responsabilitat compartida. Per a l'Enric —que tenia un telèmetre i admès que sabés fer-ne lectura — érem a dos mil quatre-cents vint-i-dos metres quaranta centímetres de la porta del nostre blanc. La bondat dels telèmetres rau, sobretot, en la bona lectura que hom fa de la llegenda als costats del camp visual. Per a un noi de l'Arboç, la

paridora era a dos-cents metres de distància. En un generós ni la teva ni la meva, i imaginant que l'Enric llegís com a enters nombres fraccionaris, dos-cents quaranta-dos metres i vint i quatre centímetres semblava un allunyament raonable. El minyó arbocenc reforçava la seva tesi amb el fet que trobava idèntics els trajectes d'allà on érem fins a la paridora i el de l'hort de ca la seva tia a la font, que era a dos-cents metres exactes mesurats amb cinta d'agrimensor. Irrefutable, oi? En canvi per a mi, fonamentat el càlcul en la meva unitat habitual, la travessia de l'Eixample, em sortien els dos-cents metres que deia en Mario. De Bruc a Bailèn, diguem.

El qual també, molt a la seva manera, ens explicava les subtileteses del tir indirecte i la indescriptible paràbola —amb referència al llenguatge oral d'en Mario— es convertia en una gesticulació certament gràfica i amb dues aportacions auditives, que et deixaven percebre colpidorament el trajecte del projectil. Descrivia la corba amb el braç, la mà hi afegia plasticitat i l'onomatopeia d'un pum! de sortida i un altre d'esclat arrodonien el verisme. Ens havia ensenyat la posició del percussor i a identificar-lo quan era muntat i a punt de disparar, o bé l'altra situació passiva, i no parava de recomanar-nos cura a no caure en l'error de la confusió, «que podia ser mortal». Va prescindir de la lectura telemètrica del nostre oficial i va inclinar el canonet d'acord amb els dos-cents metres que ell intuïa.

—Veieu? —ens va dir—. Ara, quan deixarem caure el projectil en el tub, amb el seu pes farà que l'agulla piqui el percussor. Si hem apuntat bé i ens afavoreix allò que en diuen «ángulo-blanco-viento», fotrem una castanya de «padre y muy señor mío» al cony de paridora i se n'anirà a parir panteres. Tant de bo que no hi hagi ningú a dins! Som-hi?

La hi vam clavar, efectivament. La rudimentària construcció va saltar enlaire feta miques i van caure pedres ben a prop d'on érem. En Mario va ser l'home més sorprès del resultat i l'Enric va

acordar que el seu telèmetre estava espatllat. Ens abraçavem tots com si haguéssim pres part en la travessia nadalenca del port de Barcelona i haguéssim arribat a la meta.

M'havia meravellat la precisió, sobretot, de l'angle «blanco-viento» i ho comentava amb en Solà, no pas menys admirat que jo. El meu company —que ja he dit que era mestre d'escola— va concloure:

—Ara hauré de mirar llibres i veure què cony és això, d'aquest angle que diuen!

—Explica-m'ho de seguida que ho sàpigues —li vaig de manar fervorosament.

Canvi de residència

A la tarda d'aquell dia que havíem fet volar la paridora hi va haver gros renou d'aquell que comença per dalt. Havien cridat l'Enric i en Rafael al comandament i quan se'n van anar a veure l'Oubinya els vam acomiadar omplint-los de plagasitat, la més petita de les quals consistia a fer-los creure que els anaven a ascendir i a atorgar-los el grau de Mestres en Morters de Campaña, fet del qual ja teníem informació confidencial. De debò, independentment del pensament dels altres, jo sentia una enorme curiositat per saber de què es tractava i em conhortava la idea que devia ser interès professional residual, o sigui que amb el periodisme dissimulava una cosa que potser no era sinó tafaneria, d'aquesta que la gent que diu les coses pel seu nom qualifica de xafarderia de portera teatral.

Gairebé cap dels companys no havia volgut sortir a passejar ni anar a la plaça a jugar en aquelles interminables sessions de cara

o creu, enginyós canvi provisional de butxaques dels diners, car, sense que mai s'oxidés el mecanisme, una ratxa bona en substituïa una de dolenta. Romaníem a la Companyia, nom que també donàvem a la casa que ens estatjava, restàvem ociosos de gest però sotmesos a una incessant activitat cerebral, impacients pel retorn dels nostres caps militars.

En cap altre estament com el militar no és tan marcada la diferència que separa els rangs, ni hi ha cap altra mena d'associació humana tan classista. Al diari, per exemple, et podies assabentar de quelcom que afectava el director, o algun cap de secció o un redactor, abans que el mateix interessat i això és impensable en la milícia: l'encadenament fa que una decisió de la cúpula baixi esglaonadament i amb els matisos adequats a cadascun dels replants, silenciant aspectes o afegint-ne d'altres segons qui sigui el receptor. La mateixa concepció de l'exèrcit és jeràrquica per definició i l'acurat muntatge fa que puguis pagar les conseqüències d'una ordre però no pas treure-les. Cal dur-la a terme irreflexivament pel que fa als aspectes fonamentals i el receptor solament té dret als criteris i a les accions complementàries, de les quals ha de respondre fins al capdavall, solidaritzant-s'hi i assumint-les.

Això, és clar, fa referència a les decisions; altres coses caminen en direcció contrària, com és ara la informació respecte a l'enemic obtinguda gràcies a la comprovació directa. En aquest cas el coneixement recorre el trajecte començant per baix fins que ateny el cim. El soldat que des de l'observatori espia amb uns prismàtics l'emplaçament d'un nou canó s'assabenta del fet abans que no el seu sergent, el tinent, el capità, el comandant, etcètera. I també en aquest cas l'encadenament treballa de dalt a baix: si l'informe ha estat erroni i ha originat unes decisions que han esdevingut oneroses, altra vegada el grau de responsabilitat va en sentit descendent. L'Enfedaque, el nostre barber, ho resumia amb el seu «Te pongas como te pongas lo misma t'hay de joder». Jo crec que és únicament a l'exèrcit on hom empra

indiscriminadament els qualificatius de graó superior o graó inferior sense que ningú s'ofengui. Potser per això és tan plena de vexació la condició d'inferioritat, amb tota la càrrega d'humiliacions que cal acceptar sense piular puix que integren la mateixa raó d'ésser. Em fa l'efecte que insensiblement, a mesura que pugues l'escala jeràrquica —admès que en aquest cas hom pugui conjugar el verb pujar— t'integres en aquest joc i qualsevol atzar se't tenyeix de secret professional, de prerrogativa de la teva graduació, la qual cosa t'exclou d'haver-ne de fer partícip un germà, un amic íntim, qualsevol que dugui a la gorra i a la màniga uns galons més exigus que no pas els teus. Àdhuc quan ets facultat per a comunicar quelcom a «inferiors», a subordinats, adoptes sense voler una actitud paternalista, plena de magnanimitat condescendent. Els companys —o els parents— que encara no han assolit el rang no comprenen l'actitud (normalment imaginem que els galons t'han pujat al cap) i és per culpa del fet de mesurar-ho amb una cinta mètrica inadequada. En Josep Montfort i Segura, un company periodista que va fer tota la guerra al meu costat en qualitat de mecanògraf, em serveix d'exemple d'això que estic dient. Una vegada que jo havia anat a una reunió d'Estat Major de Cos d'Exèrcit, m'esperava amb candeletes:

—Com ha anat, la reunió?

—Bé .

—No em fotis misteris, tu! Vull dir què passa. ¿Comencem l'ofensiva demà?

—Quina ofensiva?

—No et pensis que baixo de l'hort! Ens han agregat al XV Cos d'Exèrcit. I què imagines? ¿Que he vingut aquí a jugar a patacons? Sóc menys bèstia que no t'afigures!

—Ah, sí?

No fas sinó complir amb allò que hom t'ha ordenat i et guanyes l'antipatia del vell i estimat camarada, que ho sentirà com un traïment. És ben probable que demà mateix li facis mecanografiar l'ordre que hauràs redactat per a les Unitats inferiors. Però ja dic que això serà demà, no pas avui, ara que vinc de la reunió confidencial de l'Estat Major «i ell, el teu company de l'ànima, ho sabrà demà, quan se n'assabentin les Unitats inferiors». Ja en té la certesa i per això li dol tant la teva conducta. La qual és cruel, em consta, però aquests són els fils que mouen les marionetes.

—L'autoritat irracional entronitzada! —em deia una vegada el meu company comissari Joaquim Morera i Falcó, afecte a deixar anar de tant en tant frases-sentència amb la mateixa facilitat que podia cantar la carrinclona «Serenata» de Schubert amb una lletra no gens cursi que ell mateix havia escrit. La seva proclivitat a resumir en una sola frase tot un pensament i arrodonir-la amb els mots justos, el feia autènticament feliç si sentia que havia reeixit. Quan les llegia en galerades durant la confecció de l'òrgan de la Divisió, li'n pervenien unes caigudes en èxtasi que s'assemblaven d'allò més a l'orgasme sec. Havia estat el deixeble més aviciat de Delfí Dalmau i havia après el cultiu d'una llengua pulcra, sovint massa preciosista, de la qual jo havia sortit airós en l'empresa de parodiar-la i en feia unes imitacions que cap de les persones que ens envoltaven —llevat del mateix Joaquim Morera i Falcó i d'en Josep Montfort i Segura els dies que tenia el cervell ben despert— no entenia. Era, doncs, un tipus de broma destinada a fer riure una sola persona: el seu autor.

Ara ens traslladaven a Senés de Alcubierre, un poblet a uns quatre o cinc quilòmetres cap al nord i a uns catorze de Tardienta. ¿Per què evacuaven Robres —durant unes setmanes va romandre completament despoblat— i ens instal·laven més aviat en un caseriu que no en un poble, els habitants del qual encara hi residien, absolutament desvalguts, separats d'unes

terres que tenien a tocar i no podien cultivar puix que havien passat a primera línia? Era evident que no els foragitaríem pas de llurs cases i els tres únics edificis aprofitables (l'Ajuntament, l'escola i la residència dels cacics benestants) no podien pas acollir la nostra Unitat sencera.

Havien d'estatjar el comandament, la sanitat i els altres serveis i per això hi havia espai sobrer. Per a la tropa, les cuines i els telèfons restaven les providencials paridores. Mentre agençàvem el nostre mobiliari, fet amb caixes de pots de llet condensada i imaginació a parts iguals més el toc de coqueteria atribuïble a les manetes del propietari, rumiàvem en l'adaptabilitat, que fa que l'home pugui viure als cinquanta graus sota zero de l'iglú o als cinquanta sobre zero de la tenda equatorial. I que nosaltres, la majoria nois de pis, ja ens adaptàvem —com si fos un fet excepcional— al tou de palla empudegada del jaç. La caixa de fusta, dividida amb un tros de la tapa convertit en prestatge, feia el suggeriment —o potser només la il·lusió— d'una comoditat sibarítica. A la meitat de dalt les eines d'afaitar i les dentifrícies, la sabonera i aquell mirallet rectangular de superfície ondulada i amb els angles protegits amb uns trianglets de llauna, i al compartiment de baix els llibres —els tres llibres—, el paper, el flascó de tinta, el tabac, els llumins, l'espelma i la capsa de cigars amb les cartes. Que poc i quant!

El tabard, ben estretament cargolat, era un coixí excel·lent, i la manta, estesa damunt la palla, feia de tot, àdhuc de testimoni de les pol·lucions solitàries. També hi havia les altres, les ejaculacions col·lectives amb tint de concurs, però aquestes generalment s'esdevenien a l'exterior, a l'aire lliure. Ningú a la meua companyia no era homosexual o, en tot cas, no n'era a uns nivells que excedissin aquesta quota que sembla la normal del gènere. Això no obstant, orfes de femella durant mesos i mesos, havíem descobert que la masturbació col·lectiva —però no pas cooperativa, sinó que cadascú obrava per compte propi— era fortament afrodisíaca i la cultivàvem en cercle, asseguts a terra i

mirant-nos uns i altres, i resistíem el sobtat atac fisiològic que ens empastifava les mans de viscositat enganxosa. Mai ningú no parla d'aquesta pràctica que tothora ha estat usual, i xerrant-la i revelant-la sento una punxada com de violació.

Remarcable el fet que l'autoritat irracional entronitzada et distanciés d'aquell quefer. Perquè quan ja eres alguna cosa més que un soldat, un indefinible càrrec entre sergent i suboficial, un grau inexistent i, conseqüentment, no homologat, n'hi havia prou per a excloure't —perquè t'exclouessin, vull dir— del goig eròtic obtingut en col·lectivitat: ja pertanyies a un clan diferent, on allò ja no era lícit —imaginat que en fos en l'altra fase, que no ho sé ni m'encaparra—, almenys segons que semblava. Mai no vaig tenir ocasió —ni tafaneria ni lleure— de comprovar si aquell erotisme econòmic també era vigent en rangs més elevats. Imagino que no calia, puix que com més amunt pujaves per l'escala, més llibertat d'acció tenies. He fet tard per a comprovar-ne els detalls.